

7. *Огієнко І.* Моє життя // Наша культура. — 1935. — Кн.7. — С.447-453.
8. *Огієнко І.* Психологія мови // Рідна мова. — 1937. — Ч.5. — С.199.
9. *Огієнко І.* Від редакції // Рідна мова. — 1933. — Ч.1. — С.2.
10. *Огієнко І.* Краткий курс українського языка (Из лекцій по истории українського языка). К., 1918. — 238 с.
11. *Огієнко І.* Наука про рідномовні обов'язки. — Львів: Фенікс, 1995. — 46 с.
12. *Огієнко І.* Граматика української мови О.Павловського 1818 р. — К., 1918. — 114 с.
13. *Огієнко І.* Мова й українознавство // Рідна мова. — 1934. — Ч.4. — С.163-166.
14. *Протокол* засідання наради по організації інституту позашкільної освіти від 8.08.1919 р. — ЦДАВОУ. — Оп.3. — Спр.8. — Арк.25.
15. *Постернак С.* Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917-1919 рр. — К.: Друкар. — 1920. — 130 с.
16. *Хориков Є.* Організаційно-педагогічні умови розвитку післядипломної педагогічної освіти // Післядипломна освіта в Україні. — №3. — 2003. — С.10-11.

The article tends to analyse Ivan Ohienko's views upon the human upbringing in the context of postgraduate education in Ukraine.

Key words: globalization, national enthusiasm, reverse russification of schools, national education, multilingual upbringing, Ukrainian country studies, democratization of education.

Отримано: 20.09.2005 р.

УДК 929:371.4 Огієнко (477)

В.М.Лисак

Львівська комерційна академія

ОСОБЛИВОСТІ РОДИННОГО ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ІВАНА ОГІЄНКА ТА ЇХ АКТУАЛЬНІСТЬ У НАШ ЧАС

У науковій публікації відображені зміст, форми організації та методи родинного виховання, які визначив Іван Огієнко в загальній системі національного виховання. Проаналізовані крадці педагогічні праці Огієнка, зроблені відповідні висновки, розроблені конкретні рекомендації щодо родинного виховання в сучасній українській сім'ї.

Ключові слова: Іван Огієнко, родинне виховання, релігійне виховання, українська родина, громадськість.

Педагогічна концепція Івана Огієнка побудована на пріоритетних національних ідеях, містить актуальні дидактичні принципи, категоріальний апарат, має важливе прикладне значення. Сьогодні педагогічна спадщина Івана Огієнка є об'єктом жвавого інтересу педагогів-практиків, вчених, громадських та духовних діячів. Огієнкознавці активно досліджують життєвий та науково-просвітницький шлях митрополита Іларіона як педагога, відзначають особливості його педагогічної концепції, акцентують увагу на духов-

них джерелах творчої спадщини великого вченого. Зокрема, дослідники А.Марушкевич, З.Тіменик, І.Кучинська, І.Тюрменко, М.Тимошик у своїх монографічних працях глибоко опрацювали різноманітну за змістом та унікальну за формою педагогічну спадщину вченого, визначивши основоположні загальнонаціональні ідеї, пріоритетні риси української системи виховання та процесу навчання у рідній школі.

На нашу думку, варто відокремити актуальність теоретичних положень Івана Огієнко щодо родинного виховання у сучасній педагогічній науці та виховній практиці. Тому метою даного дослідження є виділення змісту, форм організації та методів родинного виховання Івана Огієнко та обґрунтування необхідності практичного використання у наш час.

Іван Огієнко як педагог-теоретик виступив із цілісною системою навчання та освіти в Україні та теорією національного виховання, у якій родинний і релігійний вплив розумівся як визначальний. Як педагог-практик митрополит Іларіон пройшов важкий тернистий шлях від школи початкової до середньої і високої, вершиною його професійних здобутків були міністерські і духовні посади та звання.

Виховний вплив на юну українську особистість, за І.Огієнком, це — вдале поєднання засобів народної педагогіки, традицій тобто “Домашньої Церкви” (родинно-духовного виховання) та “Церкви Соборної” (релігійного виховання у храмі і при ньому). Саме у батьківському домі, в Брусиліві, майбутній митрополит відчув сутність вищої духовності народних свят, звичаїв, обрядів, зрозумів магічну силу широї молитви, осягнув глибинність і неосаяжність людських можливостей. Вже у третьому класі Іван стає “помічником учителя” і входить у широкий світ педагогічної науки та практики. Тісна співпраця з видатними українськими педагогами Софією Русовою, Б.Грінченком, С.Черкасенком, О.Барвінським забезпечили чіткість та послідовність дидактичних поглядів вченого, які поєднувалися з глибокими лінгвістичними, етнопсихологічними, духовними знаннями та практикою державотворця, професора, духівника.

Професійна педагогічна діяльність Івана Огієнко розпочалася зразу ж після закінчення Київського університету, коли непересічний студент почав працювати вчителем середньої школи та комерційного училища в Києві, згодом приват-доцентом і професором університетів у Києві, Кам’янці-Подільському, Варшаві, Манітобі, деканом Колегії Андрія Первозванного у Вінніпезі. Як істинний педагог та вчений, у різні часи був членом наукових товариств (Товариство Нестора Літописця в Києві — з 1912 р., Архівна Комісія в Києві — з 1913 р., Архівна Комісія в Катеринославі — з 1914 р. та деяких інших). У 1918-1920 роках І.Огієнко керував Міністерством освіти і віросповідань Української республіки та Кам’янець-Подільським державним українським університетом. Як послідовний урядовець і національно свідомий українець, Огієнко за дорученням Директорії підготував і видав наказ про перехід на

українську мову викладання в школах усіх типів та постанову про запровадження обов'язкового безкоштовного навчання дітей шкільного віку. Професійно-викладацька та просвітницька діяльність Івана Огієнка органічно поєднувалася з чітко висловленими педагогічними поглядами щодо виховного впливу на особистість.

Показово, що теоретико-педагогічна спадщина І.Огієнка різноманітна за тематикою та жанровою специфікою. Зокрема, можна виділити науково-публіцистичні праці з проблематики виховання: "Українська культура" (1918), "Наука про рідномовні обов'язки" (1924), "Книга нашого буття на чужині", "Бережимо все своє рідне" (1956), "Хвалімо бога українською мовою" (1962); навчально-методичну літературу: "Українська граматична література" (1908), "Посібник для учителів, учнів та для самоосвіти" (1912), "Замітки з методики" (1912), "Читанка для молоді" (1956), серія "Наглядних таблиць для школи й самонавчання" (1920) та художні твори на морально-етичну тему. Таким чином, педагогічна концепція Івана Огієнка спрямована на формування національної свідомості та самосвідомості особистості в процесі навчання та виховання в українській родині та у своїй школі.

Іван Огієнко справедливо вважав, що основними завданнями освітньо-виховного процесу в навчальних закладах повинні бути: система національного виховання з пріоритетом родинного; викладання та учіння рідною мовою, доступність і єдність навчання усіх дітей незалежно від соціального, майнового та расового стану чи віросповідання; створення системи підготовки національних педагогічних кадрів. Головним у розвитку духовності та вихованості української молоді, Огієнко визначав християнську доброчесність, справедливість і працьовитість. Ці основоположні риси молодого українця можливо виховати насамперед у добропорядній родині рідною мовою на основі християнських звичаїв, традицій, обрядів. Саме родинне виховання є тим основоположним каменем, на якому тримається фундамент, стержень майбутньої особистості, здорової тілом і душею, або знівченої, покаліченої, морально звироднілої. У кращій публіцистично-педагогічній праці "Мої проповіді" Огієнко переконливо доводив: *"Чого навчиши змалку, того діти не забудуть ціле життя"*. Саме у єдності родинного та релігійного виховання вчений бачив синкретизм рідної школи. Тепер, як ніколи, варто визначати єдині духовні цінності релігійного, особистого та соціального характеру, цілеспрямовано навчаючи і виховуючи дитину в домашніх умовах та в школі. На жаль, сьогодні, у час масового виїзду батьків, зокрема, матерів за кордон у пошуках матеріальних статків для своїх дітей, виховання у родині зазнає непоправної шкоди: молодь втрачає почуття відповідальності перед батьками, які реально не мають змоги виставляти педагогічні вимоги. В результаті матеріально забезпечена українська молодь значно більше втрачає у плані ду-

ховному, спостерігається загальний занепад внутрішньої культури особистості, яка формується. Зокрема, в українському суспільстві простежується зниження позитивної мотивації до навчання у вищому навчальному закладі, молоді люди зневірюються у перспективах майбутнього працевлаштування, що спричиняє збільшенню психологічно залежності від тютюну, алкоголю, наркотичних засобів. В останні роки частка суїцидів серед підлітків перевищує тисячу випадків на рік, серед основних причин виділяють нерозуміння батьків потреб власних дітей, недостатність батьківської опіки, виховання у неповних сім'ях. Саме *“релігія, обряди, епос, народні пісні, мудрість попередніх поколінь, пережитки давніх століть — усе те, що склало людину, у нас —українець”* [7, с.21], — наголошував Іван Огієнко на засобах родинного виховання.

У кращих науково-популярних працях вченого *“Наука про рідномовні обов'язки”* (1924), *“Книга нашого буття на чужині”*, *“Бережімо все своє рідне”* (1956), *“Хвалімо бога українською мовою”* (1962), *“Дохристиянські вірування українського народу”* (1965) обґрунтовано сутність родинного виховання як основи формування національної свідомості та самосвідомості особистості, розглянуто структуру педагогічної деонтології — науки про виховні обов'язки батьків перед дітьми, що мають систему морально-етичних правил, єдність релігійного та сімейного виховання, важливість спілкування батьків та дітей.

Варто визнати також, що 32 роки Іван Огієнко перебував на різних духовних посадах, пройшовши шлях від архімандрита до митрополита, чітко і послідовно визначився у змісті і формах та результатах релігійного виховання в українській родині. *“Я професором і педагогом зостався на все життя”*, — виголосив митрополит Іларіон у своїй проповіді *“Моя ідеологія”* у Вінніпегу 5-6 травня 1957 року. Найголовнішою у вихованні свідомої української дитини, — вважав професор, — повинна бути віра. Він переконливо доводив, що: 1) віра без діла мертва (людину визначають діла, вчинки, стосунки з ближніми, або *“як вона на ділі виявляє віру”* [8, с.91]; 2) віру найбільше потрібно виявляти в любові до ближнього, хворого, ув'язненого, приниженого і т.п.; 3) віруючий повинен мати чисте сумління (*“У кого чисте сумління, в того й чисте серце, а це веде до повного щастя”* [8, с.91]; 4) обов'язок віруючого — довіра до людей.

Вчений наголошував, що в родині віра в існування Бога, як і віра у себе, в свої досягнення та в своє майбутнє має ґрунтуватися на високих духовних почуттях та прагненнях, як у батьків взагалі, так і в дітей зокрема. Віруюча дитина завжди відчуває потребу в духовному спілкуванні, у добрих вчинках у необхідності бути комусь корисною. Тому Іван Огієнко зазначав: *“Віруючому легше жити на світі, бо йому все в житті ясне... Віра дає людині сили легше терпіти все, що на неї спадає... Віра в Бога, як у вічну вищу правду, тримає світ від остаточного безладу. Віра дає людині певне душевне заспокоєння, цебто блаженство, щастя”* [8, с.18]. Таким чином, єдність родинного та релігійного у процесі виховання взаємопов'язана та

обмовлення способом життя українців, визначальними етнопсихологічними рисами, сформованим світобаченням.

Вчений у своїх дослідженнях розділяє зміст понять “родина” та “сім’я” і подає чітко і послідовно їх тлумачення у 4-ому томі “Етимолого-семантичного словника української мови”, виданому у Вінніпезі, в 1995 р. вже за часів незалежної України. *“Родина, за І.Огієнком, — це сім’я, переважно чоловік, жінка і діти і їх близькі родичі, які живуть в одному домі. Старе слово ро-динь — родич, родіє, рідня. Родина спочатку визначала володіння роду, дідину, старе слово — от-вчина, дядина...”* [3, с.184]. Значно простішим та вужчим за семантикою є тлумачення змісту поняття “сім’я”, тобто, *“це люди, близькість яких визначається родовим спорідненням, у давній мові це ряд поколінь, що походять від одного родоначальника”* [3, с.262]. Таким чином, митрополит Лларіон, у системі національного виховання виділяв складову родинного, а не сімейного виховання, оскільки родина визначається не лише батьками, а й іншими кровно спорідненими родичами, які через спілкування, збереження та відзначення народних звичаїв, обрядів та традицій, брали участь у вихованні дітей та молоді.

У родинному вихованні вважав митрополит найбільшу вагу мають моральні обов’язки та відповідальність батьків перед власними дітьми, емоційний комфорт родини, єдність вимог до дітей з боку обох батьків та їх високий інтелектуальний та духовний розвиток. Дослідник виділяє найбільш несприятливі фактори виховання у родині: 1) *“коли батьки соромляться рідної мови”* [4, с.27]; 2) *“коли мати не захистить її (дитині) правдивої любові до неї”* [4, с.28]; 3) *“зневагу до рідної історії, бо “це зовсім обезцінює наше славне минуле”;* 4) *“намагання пристосуватися до способу життя чужинців, що вказує на “початок винародовлення”* [3, с.25].

Аналізуючи спілкування батьків і дітей, як необхідну умову виховного процесу, повністю погоджуємося з І.Огієнком, що воно повинно досягати духовного рівня, оскільки саме тут відображена кровна і душевна спорідненість. Варто визнати, що українські батьки повинні бути психологами у стосунках з власними дітьми, володіти професійним педагогічним спілкуванням не на примітивному рівні, а на вищому — духовному. Бо саме через спілкування дитина отримує батьківське тепло, відчуває любов і ласку, а також захищеність і безпеку. Однозначно, що батьки повинні знати, чим живе і цікавиться їх дитина, які моральні якості їй притаманні, який перебіг емоційних станів та настроїв, а також корегувати особливості характеру та темпераменту.

Вчений вважав, що необхідно виховувати в українській дитині з раннього дитинства терпеливість, розумно-оцінне ставлення до матеріальних благ, бажання творити добро. Він радив, зібравши усю близьку і дальшу родину, читати послання св. Апостола Якова *“Як жити у світі?”*. Авторський заклик: *“Читачу, склич усю свою родину і перечитай це послання вголос всім!”* [6, с.39], — небезпідставний, бо саме у посланні є ряд настанов, побажань, рекоменда-

цій, а деколи прямих вказівок, як правильно батькам вести бесіди із власними дітьми, які формуються як особистості. Варто виділити ті основоположні християнські принципи у суті виховних бесід, які сповідував сам Іван Огієнко як богослов, вчений, громадський діяч і як батько передусім, що також яскраво прокоментовані у посланні: *“Двоєдушна людина не постійна”* [6, с.5]; *“Пожадливість народжує гріх”* [6, с.5]; *“Гнів людський не чинить правди”* [6, с.7]; *“Не нарікайте один на одного”* [6, с.19] тощо.

Саме тому професор вважав людину найвищою духовною цінністю, оскільки вона *“є образом і подобою божою”, а вже тим самим високою і шанованою* [7, с.63] і наголошував, що необхідно усіма дієвими засобами формувати у дітей моральні якості, залучаючи до цього разом з батьками учителів, служителів церкви. *“Все людство зростає, — проповідував митрополит, — а з ним зростає й розуміння високості людської істоти, божественності людини”* [7, с.165].

У педагогічній концепції Івана Огієнка також варто виділити тезу: *“родина — громадські організації”*, яка простежується дослідником у праці *“Наука про рідномовні обов'язки”*. Зокрема, видатний педагог вважав, що в громадських організаціях можна формувати як певні навички трудової, фізичної, естетичної діяльності, так і моральні норми та духовні якості. Розумне поєднання родинного та громадянського виховання, — писав І.Огієнко, суттєво впливає на формування національної свідомості та самосвідомості, власного світобачення і є підґрунтям для дальшого розвитку професійних здібностей. Проф. Огієнко виділяє з-поміж інших впливові громадські організації: державні органи, спілки письменників, Церкву зі своїм духовенством, спортивні організації, театральних діячів, вчених, котрі повинні співпрацювати з кожною родиною українською мовою. Бо на його найсвятіше переконання: *“Найголовніший обов'язок кожної держави — всіма можливими силами дбати про найголовніший розвиток спільної для всіх племен її народу літературної мови”* [4, с.13]. Як провідний український мовознавець, І.Огієнко вдало поєднував науково-дослідну, громадську та педагогічну роботу, видаючи численні методичні розробки, підручники, посібники, словники, порадики для батьків, вчителів, української молоді.

Таким чином, аналізуючи педагогічну, духовну, науково-просвітницьку спадщину І.Огієнка, доходимо висновку про можливість визначення основних напрямів взаємозв'язку родини та громадських організацій у виховному процесі: 1) скоординовані дії, що забезпечать диференційований підхід у вихованні різновікових особистостей; 2) спільні виховні заходи, що забезпечать основні дидактичні цілі; 3) взаємообумовлені методи стимулювання розвитку духовно-моральних рис майбутнього українця-патріота; 4) об'єднання зусиль для розвитку розумових здібностей особистості; 5) взаємовплив у формуванні морально-вольових якостей дитини.

Отже, у педагогічній концепції Івана Огієнка родинне вихован-

ня займає чи не найважливіше місце, оскільки саме в батьківському домі закладаються фундаментальні основи формування національної свідомості та самосвідомості, індивідуально-психічні особливості людини як майбутнього українця, патріота, громадянина. Неоціненний теоретико-практичний досвід та невтомна митрополита Іларіона як професора і педагога забезпечили йому гідне місце в українській педагогічній науці.

Список використаних джерел:

1. *Кулинська І.* Духовні джерела Івана Огієнка. — Кам'янець-Подільський, 2004.
2. *Марушкевич А.* Науково-педагогічна спадщина Івана Огієнка: Монографія. — К., 1998. — 339 с.
3. *Митрополит Іларіон.* Етимолого-семантичний словник української мови. — Вінніпег, 1995. — Т. IV.
4. *Огієнко І.* Наука про рідномовні обов'язки. — Львів, 1956.
5. *Митрополит Іларіон.* Книга нашого буття на чужині: "Бережимо своє рідне!": Ідеологічно-історичні нариси. — Вінніпег, 1993.
6. *Митрополит Іларіон.* До благочестивого читача: Передмова // Як жити на світі: Соборне послання святого апостола Якова. — Вінніпег, 1957.
7. *Митрополит Іларіон.* Мої проповіді. — Вінніпег, 1973.
8. *Митрополит Іларіон.* Моя ідеологія // Календар "Рідна нива". — Вінніпег, 1973.
9. *Митрополит Іларіон.* Слово во время люте: Наука про віру // Календар "Рідна нива". — Вінніпег, 1971.
10. *Тимошик М.* Голгофа Івана Огієнка. — К.: Заповіт, 1997. — 231 с.

The contents, form of organization methods of family upbringing which Ivan Ohienko singled out in general system of national upbringing are considered in the article. The best pedagogical works by Ohienko are analyzed, the appropriate conclusions are made, the definite recommendations concerning modern Ukrainian family upbringing are developed.

Key words: Ivan Ohienko, family upbringing, religious upbringing, Ukrainian family, community.

Отримано: 21.04.2005 р.

УДК 364

І.П.Дроздова

Харківська національна академія міського господарства

ВЧИТЕЛЬ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Стаття є спробою зробити аналіз та накреслити подальші перспективи розвитку проблеми загальнопедагогічної підготовки вчителя-словесника щодо рідномовних обов'язків, закладених Іваном Огієнком.

Ключові слова: сутність педагогічної підготовки вчителя, філософія освіти, єдність теорії та практики в підготовці вчителя, оновлена парадигма освіти.